

Колісниченко П.Т., к. е. н., доцент,
науковий співробітник
Уманський державний педагогічний університет

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ КРІЗЬ ПРИЗМУ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ

Колісниченко П.Т. Тенденції розвитку підприємств малого і середнього бізнесу крізь призму системи оподаткування. У статті проведено дослідження змісту і значення МСП, стану їхнього розвитку. Проаналізовано особливості та тенденції розвитку суб'єктів підприємництва в Україні. Запропоновано й обґрунтовано напрями оподаткування МСП, превентивні заходи для поліпшення економічних процесів.

Ключові слова: МСП, стан, тенденції, оподаткування, заходи.

Колісниченко П.Т. Тенденции развития предприятий малого и среднего бизнеса сквозь призму системы налогообложения. В статье проведено исследование содержания и значения МСП, состояния их развития. Проанализированы особенности и тенденции развития субъектов предпринимательства в Украине. Предложены и обоснованы направления налогообложения МСП, превентивные меры для улучшения экономических процессов.

Ключевые слова: МСП, состояние, тенденции, налогообложение, мероприятия.

Kolisnichenko P.T. Trends of SME's sector development and the taxation system. The article is devoted to the study of the meaning and importance of small and medium enterprises in modern conditions, the state of their development. The peculiarities and tendencies of business entities development in Ukraine are analyzed. Proposed and substantiated directions of taxation of SME's sector, preventive measures for the improvement of economic processes.

Key words: small and medium enterprises, state, trends, taxation, measures.

Постановка проблеми. Одним із найбільш важливих напрямів поступу економіки нашої держави та передових країн є саме розвиток малого і середнього бізнесу (МСБ). У сучасних умовах загострення криз у різних сферах економіки України суб'єкти малого і середнього підприємництва (МСП) мають істотне значення у процесі стабілізації національної економіки, вирішенні соціальних витань. Така ситуація зумовлена системою різних причин. Насамперед такий вид підприємництва не вимагає величезних капіталовкладень, а водночас забезпечує чималу оборотність наявних ресурсів. Із огляду на зарубіжний досвід створення сприятливих умов для функціонування та розвитку суб'єктів малого і середнього підприємництва дає змогу країнам піднятися на конкурентні щаблі в міжнародному середовищі. За умови переведення діяльності суб'єктів малого і середнього підприємництва у тіньовий сектор чи їхніх банкрутств і згортання діяльності можливі зменшення надходжень до бюджетів усіх ієрархічних рівнів, скорочення кількості споживання й обсягів виробництва, як наслідок, відбуваються зростання безробіття, відтік кваліфікованого персоналу за кордон. Все це зумовлено збільшенням ставок оподаткування прибутку, ставок нарахування на фонд заробітної плати. Вкрай суттєво провести аналіз та розробити комплекс превентивних засобів для поліпшення діяльності МСП у контексті процесу їхнього оподаткування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні засади дослідження процесів розвитку малого та середнього підприємництва, переоцінки значення МСБ у міжнародній економічній системі лягли в основу праць західних науковців, таких як, зокрема, Д. Сторі, П. Рейнольдс, А. Освальд. Посеред національних мислителів, які розглядали питання функціонування та розвитку підприємництва МСБ, державної політики, стимулювання та регулювання їхньої діяльності, подолання перешкод та чинників, які впливають на показники малого підприємництва, варто виділити В. Гейця, Л. Воротіну, М. Денисенка, В. Ляшенка, О. Кужель, Д. Ляпіна, Ю. Макогона та багатьох інших. Науково-методологічні питання поліпшення системи оподаткування в Україні постійно знаходяться в полі зору провідних вітчизняних науковців, таких як, зокрема, З. Варналій, С. Дробязко, М. Слатвінська, В. Хомутенко. У працях провідних науковців розглядаються питання недосконалості податків, проблемності адміністрування та впливу податкової системи на економіку країни, подаються рекомендації щодо розвитку МСП. Однак ці питання все ще не до кінця висвітлені, потребують подальших розробок для стабілізації економічного розвитку підприємств МСБ, поліпшення підприємницького клімату в Україні.

Постановка завдання. Метою статті є виявлення значення малого і середнього підприємництва

у сучасній соціально-економічній системі, аналізування особливостей та тенденцій розвитку суб'єктів підприємництва в Україні, дослідження й обґрунтування заходів з оподаткування МСП, вироблення превентивних заходів для поліпшення економічних процесів у нашій державі.

Вклад основних результатів. Проблема стійкого розвитку малого та середнього підприємництва є досить актуальною і популярною для вивчення. За останні роки засвідчуємо хвилеподібну тенденцію функціонування і розвитку суб'єктів господарювання в Україні. Відчутним стало припинення діяльності багатьма суб'єктами господарювання (рис. 1). І причин для виникнення такої ситуації більше ніж достатньо.

Значення підприємств малого і середнього бізнесу для суспільного та економічного розвитку України є безспірним. Насамперед це підтверджують отримані статистичні дані, наприклад, участь МСП доданий вартості складає більше 60%. Малі та середні підприємства найбільший внесок роблять у створення робочих місць. В Україні понад 67% працівників працюють в секторі МСБ [4; 5]. Виходячи з тенденцій розвитку,

статистичних даних та результатів опитувань, вважаємо, що вагомий вплив на функціонування і розвиток малих і середніх підприємств має податкове поле. Система податків в Україні є однією з надскладних, суперечливих як і посеред країн європейського сегменту, так і в глобальному аспекті. Такий стан демонструють отримані рейтинги, дані обчислень, проведених міжнародними організаціями та описаних у звітах. Відповідно до очікуваних результатів щодо дії Податкового кодексу та ухвалених законів, які впливають на роботу МСП, відзначається переважаюче погіршення ситуації в діяльності підприємств.

Розглядаючи значення МСП і вирішення питань зайнятості населення, слід констатувати їхню важливу роль у створенні робочих місць (табл. 1).

Питома вага найнятих працівників суб'єктами господарювання середнього розміру відносно загальної кількості підприємств дещо зросла і склала більше 40%, водночас питома вага персоналу, який зайнятий і працює на малих підприємствах, сягала дещо більше 33%. Найбільше скорочення питомої ваги працівників було відчутно через зменшення

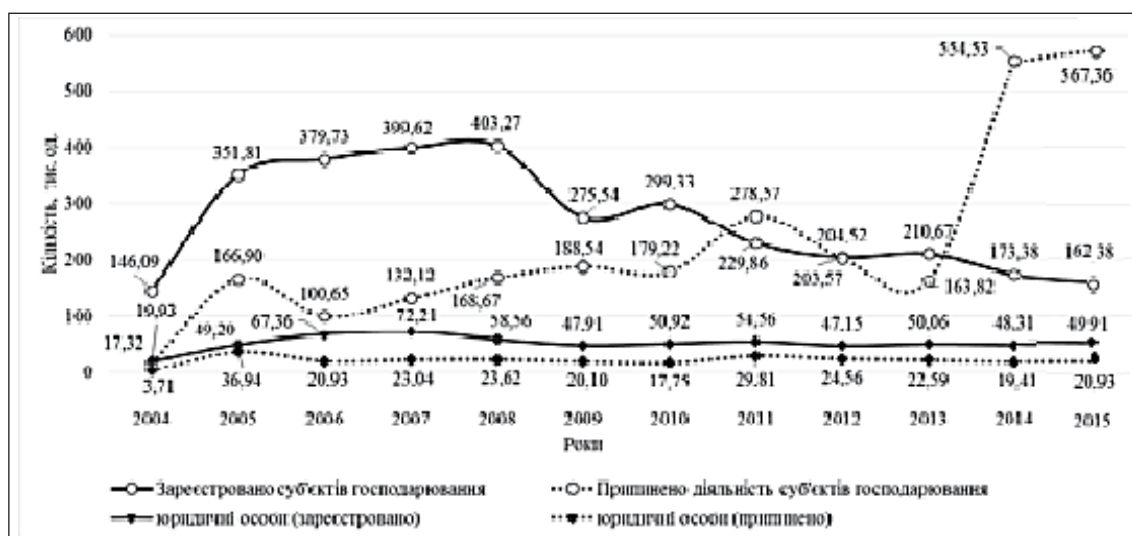


Рис. 1. Динаміка суб'єктів господарювання в Україні за 2004–2015 рр.

Джерело: розроблено автором на основі [5]

Таблиця 1

Кількість найманих працівників на підприємствах МСП

Індикатори	Кількість найманих працівників, тис. осіб				
	Підприємства загалом, тис. осіб	Середні підприємства, тис. осіб	Малі підприємства		Фізичні особи-підприємці, тис. осіб
			Усього, тис. осіб	З них: мікропідприємства, тис. осіб	
2010 р.	8 845,7	3 392,3	2 043,7	762,1	1 009,4
2011 р.	8 757,9	3 251,6	2 011,8	757,4	1 045,6
2012 р.	8 620,4	3 141,9	1 951,5	736,6	1 042,7
2013 р.	8 279,4	3 010,2	1 891,8	734,4	993,9
2014 р.	7 100,1	2 694,8	1 583,0	626,7	907,1
2015 р.	6 437,7	2 603,2	1 466,4	587,8	659,6

Джерело: складено автором на основі [3; 4; 5]

їхньої кількості у фізичних особах-підприємцях (ФОП), а власне через зростання податкового навантаження, ліквідацію та припинення роботи ФОП.

Питома вага прибутковості підприємств певною мірою взаємообернена до величини та розміру підприємства. Наприклад, питома вага прибуткових підприємств посеред суб'єктів господарювання великих розмірів у 2015 році склала більше 55%, посеред суб'єктів господарювання середніх розмірів – більше 71%, посеред суб'єктів господарювання малих розмірів – понад 73% (табл. 2). Ефективний та результативний розвиток підприємств середнього і малого бізнесу, вочевидь, залежні від напрямів поліпшення фінансових методів підтримки сталого поступу економіки держави.

З 2017 р. запропоновані зміни до Податкового Кодексу України, які внесені такими законами: ЗУ «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2017 році» від 20 грудня 2016 р. № 1791-VIII; ЗУ «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо покращення інвестиційного клімату в Україні» від 21 грудня 2016 р. № 1797-VIII [6].

Важливим питанням постало виявлення особливостей впливу податкового навантаження на розвиток малого і середнього бізнесу в Україні. З 2016 р. діє ЄСВ (єдиний соціальний внесок), який зменшили до 22%, а у минулі роки він складав в середньому 36%. У 2017 р. відбулись певні зміни у спрощеній системі оподаткування, наприклад, у разі розрахунку загальної чисельності найманих осіб у ФОП не враховуються ті працівники, які під час мобілізації призвані на військову службу.

З 2017 р. підприємці, що працюють на загальній системі оподаткування, повинні сплачувати ЄСВ незалежно від наявності доходів.

Фізичні особи-підприємці (ФОП) на загальній системі оподаткування та особи, що проводять незалежну професійну діяльність, зобов'язані

нараховувати та сплачувати ЄСВ у розмірі, не меншому мінімального страхового внеску, незалежно від отриманого доходу у звітному році чи окремому місяці звітного року. Для ФОП, що віднесені до I групи єдиного податку, сума ЄСВ не може бути меншою за 0,5 мінімального страхового внеску із зарахуванням відповідних періодів провадження підприємницької діяльності до страхового стажу, пропорційно сплаченому єдиному внеску. Також у 2017 р. ФОП, зокрема ті, хто обрали спрощену систему оподаткування, є пенсіонерами за віком або інвалідами, а також отримують, відповідно до закону, пенсію або соціальну допомогу, звільняються від сплати ЄСВ [8].

З 2016 р. розпочав діяти новий розмір земельного податку. У минулі роки цей розмір був на рівні 1% від грошової оцінки земельної ділянки, яка розраховувалась з огляду на зональний коефіцієнт та площу землі, норматив вартості одного метру квадратного землі та коефіцієнт функціонального застосування землі. Так, у 2016 р. використовували коефіцієнт інфляції 1,43, а ставка податку зросла до 3% з метою визначення земельного податку. Отже, земельний податок був збільшений майже в 4,31 рази.

У 2017 р. були зроблені такі нововведення: мінімальний розмір орендної плати за землі державної та комунальної власності не може бути менше розміру земельного податку, що було встановлено для відповідної категорії земельних ділянок на відповідній території. Встановлено коефіцієнт індексації за 2016 р.: 100% для сільськогосподарських угідь, 106% для земель несільськогосподарського призначення [8].

Порівнюючи умови діяльності підприємств різного розміру, варто зазначити, що суб'єкти господарювання великих розмірів, що використовують традиційну систему оподаткування, можуть знижувати податок на прибуток саме на суму податку на нерухоме майно. Суб'єкти господарювання малих розмірів, оскільки виступають як платники лише єди-

Таблиця 2

Основні фінансові результати до оподаткування відповідно до видів економічної діяльності

Показники	2014 р.			2015 р.			
	середні підприємства	малі підприємства	мікро-підприємства	середні підприємства	малі підприємства	мікро-підприємства	
Фінансовий результат до оподаткування, млн. грн.	-199 180,3	-175 262,4	-100 967,0	-91 161,8	-111 906,7	-57 964,7	
Підприємства, які одержали прибуток	У відсотках до загальної кількості підприємств	62,6	66,5	66,9	71,1	73,9	73,6
	Фінансовий результат, млн. грн.	103 427,9	49 156,13	18 697,53	186 781,4	95 483,03	33 106,02
Підприємства, які одержали збиток	У відсотках до загальної кількості підприємств	37,4	33,5	33,1	28,9	26,1	26,4
	Фінансовий результат, млн. грн.	302 608,2	224 418,5	119 664,5	277 943,2	207 389,4	91 070,0

Джерело: складено автором на основі [3; 4; 5]

ного податку, на жаль, такої змоги не можуть мати. Зрештою, податковий тягар є надто вищим на малий сектор, ніж на великий сегмент.

Проблемою для МСП постає складність, а часом і неспроможність сплати надвеликого земельного податку та податку на нерухомість, позбавлення права власності, права на майно тощо. Сьогодні простежуються брак комплексного глибинного аналізування роботи підприємств МСБ, недостатність звітів за відповідними показниками, що дадуть змогу МСП отримати різні пільги чи інше обчислення розрахунку величини окремих податків згідно з розміром найбільшого доходу. Вся ця ситуація може вже спричиняє та може в подальшому ще більше спричинити ліквідацію великої частини малих і середніх підприємств.

Відповідно до статистичних даних велика частина підприємств є збитковою. Вони потребують умов, які б сприяли покращенню свого фінансово-господарського стану. І тут йдеться не про дотації чи інші наявні види перерозподілу коштів, що спершу були отримані від МСП у ході завищених податків, а про встановлення аргументованої та адекватної розвитку (не жевріння чи виживання) величини податків. Все це не сприяє наповненню бюджету країни, регіонів, а лише призводить до збільшення кількості збиткових підприємств. Значення малого і середнього бізнесу відносно наповнення бюджетів усіх ієрархічних рівнів наведено у табл. 3.

За поточний період було змінено перелік витрат приватного підприємця на загальній системі опо-

даткування та виключено із суми витрат акцизний податок з реалізованих суб'єктами господарювання роздрібною торгівлі підакцизних товарів. Водночас надано право за власним бажанням включати до складу витрати, які пов'язані з провадженням господарської діяльності, амортизаційні відрахування з веденням відповідного окремого обліку [8]. Це певною мірою дало змогу налагодити процес маневрування для підприємств МСП. Варто звернути увагу на результати наповнення грошовими коштами бюджету фізичними особами-підприємцями (табл. 4).

Величина податку на прибуток, яка відрахована до бюджету МСП, наведена у табл. 5.

Варто зазначити, що загальна сплата єдиного податку й податку на прибуток МП перебуває практично на одному ступені відносно сум податку на прибуток, яка сплачена великими, зокрема середніми, фірмами. Всезростаюче значення малого бізнесу і, що важливо, у поповненні бюджету держави демонструє те, що поступово зростає кількість малих підприємств, які переходять на спрощену систему оподаткування, отже, збільшується сума податків, які вони сплачують до бюджету.

Податкове навантаження, яке накладається на МСП, наведено у табл. 6. Фізичні особи-підприємці (ФОП) та малі підприємства, які перебувають і працюють за спрощеною системою оподаткування, відчувають найбільший податковий тягар і тиск.

Аналіз податкових змін до бюджету у 2017 р. засвідчив процес стагнації економіки України, зрос-

Таблиця 3

Значення малого і середнього бізнесу щодо наповнення бюджетів усіх ієрархічних рівнів

Показники	2014 р.		2015 р.		
	середні підприємства	малі підприємства	середні підприємства	малі підприємства	
Обсяг реалізованої продукції, (товарів, послуг), млн. грн.	1 723 151,53	705 000,52	2 168 764,82	937 112,82	
Підприємства, які одержали прибуток	У відсотках до загальної кількості підприємств	62,64	66,53	71,13	73,91
	Фінансовий результат, млн. грн.	103 427,92	95 483,02	186 781,42	95 483,02
Податки, сплачені до бюджету, млн. грн.	Податок на прибуток (18%)	18 617,02	3 437,39	33 620,65	1 718,69
	Єдиний податок (5%)	–	37 484,51	–	42 170,08
Усього сплачених податків усіма малими підприємствами, млн. грн.	–	32 609,83	–	43 888,78	
100 відсотків єдиного податку, млн. грн.	–	35 250,026	–	46 855,65	

Джерело: складено автором на основі [3; 4; 5]

Таблиця 4

Наповнення бюджету ФОП

Індикатори	2014 р.	2015 р.
Кількість найманих працівників, тис. осіб	907,02	659,48
Єдиний податок (20% щодо мінімальної заробітної плати), тис. грн.	220 945,18	181 758,17

Джерело: складено автором на основі [3; 4; 5]

Величина податку на прибуток, яка відрахована до бюджету МСП

Індикатори		Малі підприємства	ФОП	Разом малі підприємства і фізичні особи-підприємці	Співвідношення частки великих до малих підприємств	Співвідношення частки великих до ФОП
Сума податку на прибуток, сплачена в бюджет, млн. грн.	2014 р.	35 250,03	220,95	35 470,98	0,94	150,27
	2015 р.	46 855,64	181,76	47 037,41	1,12	289,33

Джерело: складено автором на основі [3; 4; 5]

Податкове навантаження, яке накладається на МСП

Чинники державної політики	Розмір підприємств			
	Середні підприємства	Малі підприємства		Фізичні особи-підприємці
		Працюють на традиційній системі оподаткування	Працюють на спрощеній системі оподаткування	
Зростання мінімальної з/п (зарплати)	Зростання загальної суми єдиного соціального внеску	Зростання загальної суми єдиного соціального внеску	Зростання загальної суми єдиного соціального внеску. Зростання загальної суми єдиного податку	Зростання загальної суми єдиного соціального внеску. Зростання загальної суми єдиного податку
Зміни податку на нерухомість	Не підлягають зменшенню		Зростання загальної суми податку на нерухомість	
Зниження розміру єдиного соціального внеску	Можлива економія	Можлива економія	Можлива економія	Можлива економія

Джерело: складено автором на основі [1; 2; 7–9]

тання податкового навантаження (особливо на ФОП), відсутність економічного зростання, збільшення масштабів негативу від податкових інновацій. Тому наслідками стали звільнення працівників, закриття підприємств, детінізація бізнесу, розширення тіньової економіки.

Українське податкове законодавство, яке й передбачає можливості праці у спрощений спосіб, все ж таки підкріплене багатьма негативами. Передусім нестабільність податкового законодавства не сприяє поліпшенню функціонування та розвитку малих і середніх підприємств. Вирішення цих питань потребує покращення прозорості податкової системи, введення спрощень у податковому навантаженні, зменшенні складності ухвалених рішень.

Висновки. Незважаючи на те, що в Україні відчутний розвиток малого і середнього підприємництва, нескладно зауважити суттєві бар'єри для стабільного розвитку економіки підприємств та держави. Суттєвими обмеженнями поступу підприємств МСБ є оподаткування, високі ставки, складність обчислення. Серед основних проблем, на які державні інституції повинні спрямувати зусилля для вирішення низки питань розвитку МСП, слід назвати опрацювання законодавства для покращення діяльності малого і середнього підприємництва; розроблення і впровадження заходів для зменшення податків, що сприятимуть окремим суб'єктам

МСБ виходу із тіньового сектору, отриманню й удосконаленню ресурсного, новітнього матеріально-технічного забезпечення; формування ефективного механізму втілення державної політики для стимулювання та підтримки малого й середнього бізнесу.

Таким чином, подальшими діями уряду у стратегічному майбутньому мають стати перегляд і створення чіткого законодавчого та податкового поля, справедливого та сприятливого для усіх економічних одиниць, зокрема, для розвитку малого підприємництва; підтримка фінансової, інвестиційної, кредитної сторони діяльності; забезпечення умов, формування середовища для розвитку малих і середніх підприємств.

З цієї метою перегляд та формування адекватного законодавчого та податкового поля для стимулювання розвитку малого і середнього підприємництва завбачають формування додаткових податкових умов для суб'єктів малого і середнього підприємництва; створення максимально чітких і несуперечливих нормативних документів, які зорієнтовані на стимулювання МСП; виключення правових протиріч і положень, які стримують поступ приватного підприємництва; визначення системи правових гарантій у напрямі захисту приватної власності та свободи; систематизацію та трансформацію заходів державного регулювання, моніторингу та контролю діяльності МСП.

Список літератури:

1. Білик М. Фінансові результати діяльності малих підприємств: оцінка та прогнозування : [монографія] / М. Білик, Т. Білик. – К. : ТОВ «ПанТот», 2012. – 364 с.
2. Пріоритети вдосконалення державної політики розвитку малого підприємництва в Україні / [З. Варналій, Т. Васильців, Д. Покришка] // Стратегічні пріоритети. – 2014. – № 2. – С. 49–54.
3. Дані Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/opernew.html>.
4. Діяльність суб'єктів малого підприємництва : статистичний збірник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ukrstat.org/iik/operativ/operativ2012/fin/osp/osp_ii/osp_u.htm.
5. Інформація про кількість реєстраційних дій, проведених державними реєстраторами в Україні станом на 1 січня 2016 р. / Департамент державної реєстрації України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ddr.minjust.gov.ua>.
6. Новації Податкового кодексу – 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.apru.org.ua/news/-2017>.
7. Святенко І. Спрощення оподаткування як метод податкового стимулювання малого підприємництва / І. Святенко // Економічний простір. – 2014. – № 83. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/escros_2014_83_13.pdf.
8. Які зміни в оподаткуванні очікують український бізнес найближчим часом? // Податкові новації 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.golovbukh.ua/article/6072-qqq-17-m2-13-02-2017-vs-podatkov-zmni-z-rochatku-2017-roku#pod_7.
9. Юринець З. Чинники, що визначають формування конкурентоспроможності національної економіки / З. Юринець // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2013. – № 4. – Т. 1 (202). – С. 230–233.